

Psykisk helse i Kommune-Norge

Lokalpsykologene

Øystein Helmikstøl

journalist i Psykologtidsskriftet

Jan Inge Haga

Hvem skal *forebygge*, og hvem skal *behandle* psykisk syke i kommunen? Vi ble med PP-psykologen og den nye kommunepsykologen i Strand i Rogaland på jobb. Da Tom Cruise hang utenfor stupet på Preikestolen under innspillingen av *Mission: Impossible – Fallout* en novemberdag i 2017, kunne han se rett ned på garden der psykolog Kjersti Hatleskog bor, i Fossmark i Forsand kommune i Rogaland.

Den 34-årige psykologen bor innerst på sørsiden av Lysefjorden der den smale veien slutter. I dag kjører hun bil gjennom de to kommunene Forsand og Strand for å gjøre en jobb på en skole i en tredje kommune: Finnøy. I tillegg til bilturen på fire mil hjemmefra må hun ta hurtigbåt fra Tau i Strand til Judaberg på Finnøy klokka fem over halv åtte.

Psykolog Hatleskog passerer KrF-topp Olaug Bollestadts barndomshjem på kjøreturen, det ligger noen meter fra riksvei 13 på høyre side, like ved Jørpeland bedehus og kommunesenteret for Strand. Strand blir omtalt som en gjennomsnittskommune, men stikker seg også ut. Kommunen har en omfattende rusproblematikk, ifølge egen rusmiddelpolitisk handlingsplan. Og andelen elever som får spesialundervisning, ligger høyere enn landsgjennomsnittet. Det siste er psykolog Hatleskogs bord. Hun er rådgiver i det som heter PPT, pedagogisk-psykologisk tjeneste, i Midt-Ryfylke.

PPT er en tjeneste som er blitt utfordret fra flere hold de siste årene.

PSYKISK HELSE I KOMMUNE–NORGE

Frem mot kommunevalget 2019 retter Psykologtidsskriftet søkelyset mot psykisk helsefeltet i et utvalg norske kommuner.

I marsutgaven dro vi til Villa Walle i Bærum, Akershus. I dette nummeret besøker Psykologtidsskriftet Strand i Rogaland.

– God morgen!

Det er fire plussgrader og litt vind. Snøen har forsvunnet i løpet av Kjersti Hatleskogs biltur. Hun går om bord på hurtigbåten fra Strand til Finnøy og hilser på kjente. Treningsgrunnlaget er godt: I fjor tok hun 31 båtturer til Finnøy, i tillegg til 37 bilturer til den fjerde kommunen hun har ansvaret for: Hjelmeland, som ligger en halvannen times biltur unna hjemmet hennes.

Hjelmeland har ikke kommunepsykolog.

– Med en times reisevei til Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk på Jørpeland er det en del fra Hjelmeland som vegrer seg for å dra så langt, forståelig nok. Det har ført til at jeg i den kommunen har vært litt involvert i direkte arbeid med barn og familier, der det er naturlig.

– På BUP var det stort fokus på raske utredningsprosesser og diagnoser. I PPT får jeg følge barna over lengre tid og har større mulighet til å bygge en felles forståelse for hva som er vanskelig

Da kommer ett års erfaring fra Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk i Sandnes godt med for PP-psykologen, selv om hun er glad for å ha flyttet fra BUP til PPT.

– På BUP var det stort fokus på raske utredningsprosesser og diagnoser. I PPT får jeg følge barna over lengre tid og har større mulighet til å bygge en felles forståelse for hva som er vanskelig.

Hatleskog satt ofte med følelsen av å ikke få til å hjelpe i BUP.

– Noe av årsaken hang nok sammen med rammene som er i BUP, for eksempel at det meste av hjelpen skjer inne på et kontor, med samtalen som verktøy. Det er det en del barn og ungdommer som ikke klarer å nyttiggjøre seg.

I GRÅLYSNINGEN PP-psykolog Kjersti Hatleskog (34) på vei fra kaien på Judaberg opp til Finnøy sentralskule en morgen i februar for å møte foreldre og lærere til elever hun følger tett.

Som PP-psykolog er imidlertid ikke Hatleskogs hovedoppdrag å behandle. PPT er underlagt opplæringsloven og sorterer under Kunnskapsdepartementet, ikke Helsedepartementet. Hovedoppdraget hennes er kompetanse- og organisasjonsutvikling for å legge opplæringa bedre til rette for elever med særlige behov, ifølge loven. PPT skal også sørge for at det blir utarbeidet sakkyndige vurderinger av hvilke ekstra ressurser et barnehagebarn eller en skoleelev eventuelt trenger.

Psykolog Kjersti Hatleskog har vært ansatt i PPT på Jørpeland siden desember 2011, med et avbrudd i BUP på ett år. Hun fikk PPT-jobb før hun var ferdig utdannet i Bergen.

I fjor kjørte Hatleskog 5665 kilometer i bil for å komme seg rundt på jobb i de fire kommunene hun og PP-tjenesten har ansvaret for. Ifølge oversikten hun har hentet inn, hadde hun 322 konsultasjoner eller avtaler, da er ikke spontane møter med for eksempel lærere regnet med. Det inkluderer blant annet 155 møter med ansatte i barnehager og på skoler, 23 samtaler med foresatte, 15 samtaler med barnehagebarn eller skoleelever og 34 observasjoner av barn i barnehagen eller på skolen. Seks ganger har hun gjort testarbeid. Akkurat nå har hun 82 barnehagebarn og skoleelever i porteføljen sin.

Turen til Finnøy i dag er et avbrudd i psykologens arbeid med sakkyndige vurderinger.

– Jeg bruker alt fra en times tid til en hel arbeidsdag på selve skrivearbeidet med hver vurdering, sier Hatleskog mens vi sitter rundt bordet i hurtigbåtsalongen og ser land på Judaberg på Finnøy. For tiden utarbeider hun 27 slike vurderinger.

– Myndighetene krever at vi må ta med stadig flere momenter i vurderingene. De sakkyndige vurderingene har derfor est ut de siste årene. Nå kan de fort bli på fire-fem sider. Da er det litt rart at vi i neste omgang får kritikk for å bruke altfor mye tid på de sakkyndige vurderingene.

De sakkyndige vurderingene, ja. De er noe av årsaken til at PP-tjenesten er blitt filleristet i de siste.

– Er det hensiktsmessig med en PP-tjeneste som bruker mye av arbeidstiden på sakkyndige vurderinger?

Spørsmålet ble stilt av pedagogikkprofessor Thomas Nordahl i et foredrag på Gol i fjor i regi av Forum for psykologer i kommunen. Forumet ble etablert på 70-tallet og har tradisjonelt vært for psykologer i PPT, ifølge leder Sturla Helland. Helland opplyser, med en humoristisk vri, at da PPT utover på 2000-tallet kom i bakleksa til fordel for alt snakket om den nye kommunepsykologen, snudde forumet kappen etter vinden, og ble et forum for alle psykologer i kommunen.

I Nordahls foredrag, som ligger tilgjengelig på nettsidene til Forum for psykologer i kommunen, tegnes et bilde av PPT som gammeldags, lite funksjonelt, rådyrt i forhold til resultatet og til dels ekskluderende for barn og unge med behov for særskilt tilrettelegging.

– Cirka 80 prosent av arbeidstiden til PP-tjenesten brukes til sakkyndige vurderinger. Det innebærer om lag 1300 årsverk, sa en kritisk Nordahl.

Forumet mener oppmerksomheten på sakkyndighet er blitt for stor på bekostning av å veilede foreldre og skoler, slik at det legges til rette for gode ut-vik-lings-muligheter for de barna og ungdommene som strever med læring, har psykiske vansker, eller strever med sosiale relasjoner i barnehagen og på skolen.

Annethvert barn som får spesialundervisning, får det av ufaglærte. Dette gjelder også for mange av barna som får spesialpedagogisk hjelp i barnehage.

Pedagogikkprofessor Thomas Nordahl og en ekspertgruppe han har ledet, vil legge ned hele PP-tjenesten, skrev blant annet NRK, Dagsavisen og VG i april i fjor. Da Høyres kunnskapsminister Jan Tore Sanner fikk ekspertrapporten fra Nordahl, sa han ifølge Kommunal Rapport:

– Dette er kritisk å ta tak i.

Men ministeren ville ikke forhaste seg før han konkluderte om PPT.

Også Barneombudet er kritisk til PPT, selv om de ikke vil legge ned tjenesten.

– Det er stor variasjon på kvaliteten i PPTs sakkyndige vurderinger, heter det i Barneombudets rapport «Uten mål og mening?» fra 2017.

Sturla Helland undrer seg over at PP-psykologens rolle i PPT knapt blir drøftet i rapporten fra Thomas Nordahls ekspertutvalg. Den tjenesten Nordahl ønsker seg, ansatte tettere på lærerne i

barnas hverdag, mener Helland ligner mye på oppgavene den pedagogiske veiledningstjenesten hadde tidligere. Denne modellen ble avviklet i 1998.

Strand kommune i Rogaland

- 12 500 innbyggere.
- Kommunens inntekter er budsjettert til 708 millioner i 2019.
- Næringslivet i Strand er todelt. Den ene delen er tradisjonell industri, handel og reiseliv. Den andre delen leverer varer og tjenester til energisektoren på Nord-Jæren. Rundt 30 prosent av arbeidsstyrken pendler ut av kommunen til olje- og energiklyngen i regionen.
- Strand kommune har en omfattende rusproblematikk som gjør at det er nødvendig med satsing på rusfeltet, ifølge kommunen selv.
- De fleste ungdommene har det bra og tar avstand fra bruk av rusmidler, men det finnes en liten gruppe som er mer marginalisert enn tidligere, og som sliter med psykiske vansker og rus, ifølge rusmiddelpolitisk handlingsplan.
- BUP Madla mottok 90 henvisninger fra Strand i 2018. Det er en økning fra 72 i 2017. Det er høye tall, ifølge BUP.
- I Strand bor det tre psykologer som jobber i den offentlige helsetjenesten. Kjersti Hatleskog (PPT), Katrine Amdal Torgersen (kommunepsykolog) og Katrine Mæland (BUP). I tillegg driver Arvid Voster privatpraksis.

Kilde: Budsjett 2019 for Strand, rusmiddelpolitisk handlingsplan 2017–2021, Ungdata og folkehelseprofil 2017.

Men vil Nordahl legge ned PPT, slik mediene skrev i fjor?

– Nei, svarer pedagogikkprofessoren i en sms til Psykologtidsskriftet. Han vil ha PPT nærmere skolen, skriver han.

– *Hva bør PP-psykologene aller helst drive med, hvis du hadde fått bestemme?*

– De skulle vært mer ute i skoler og barnehager og både utredet, observert undervisning, veiledet og analysert undervisning og barn og unges læringsutbytte både sosialt, språklig og faglig, svarer Nordahl.

– Og nettopp dette er det nok mange i PP-tjenesten som gjør, ifølge Sturla Helland.

– Det er forunderlig at ikke Nordahl har fokusert på fylkesmennesenes rolle som pådriver i å øke PP-tjenestens byråkratiske arbeid, mener Helland.

PP-psykolog Hatleskog kjenner seg ikke igjen i en del av Thomas Nordahls beskrivelser av PPT. Hun vil gjerne bruke mer av tiden sin ute i barnehager og skoler, men hun tror det er viktig at PPT fortsetter å være en selvstendig virksomhet.

– Jeg tror at noe av PP-tjenestens styrke er at vi kan komme utenfra og ha et friskt blikk, for eksempel på organisering og systemarbeid i de virksomhetene vi jobber med.

Dersom ressursene i PPT plasseres ut i skoler og barnehager, er hun redd for at PPT på lengre sikt kan bli «spist opp» av den vanlige driften i virksomhetene, og at kompetansemiljøene i PPT forsvinner.

Hun synes skillet mellom forebygging og behandling ikke gir mening i møte med mange barn og familier.

– Mange barn har liv som ikke lar seg dele opp på den måten.

På vei opp til Finnøy sentralskule fra kaien på Judaberg går vi forbi et svært drivhus. Kommunen består av 16 øyer og har 3000 innbyggere. Tomatfestivalen samler flere tusen hvert år. Skolen som psykolog Hatleskog i dag kommer gående til i grålysningen, har 334 elever fra 1. til 10. klasse.

MORGENMØTE Kontaktlærer Silje Berge Olsen på Finnøy sentralskule møter PP-psykologen litt over klokka åtte en fredag morgen i februar. De forbereder et møte med foreldre.

På rommet der psykolog Hatleskog skal møte kontaktlærer for 7. klasse Silje Berge Olsen litt over klokka åtte, står esker med aktivitets-puslespill og flere bokser «Big Time Demonstration Clock». Matteoppgaver fra Teknisk museum i Oslo er spredd rundt. Psykologen fisker ordspillet Tick Tack Bum opp fra bagasjen. Hun og kontaktlæreren skal forberede et møte med foreldrene til en elev som har utfordringer på skolen.

– Det er en stor fordel for skolen å ha Kjersti så lett tilgjengelig. Hun er innom skolen jevnlig, men hun er også lett å nå på telefon. Hun er tydelig, ryddig og faglig sterk, skryter kontaktlærer Berge Olsen før møtet med foreldrene.

VENTER PÅ BÅTEN HJEM På læreværelset på Finnøy sentralskule gjør Hatleskog papirarbeid før hun drar tilbake til kontoret på Jørpeland.

Etter møtet skal Hatleskog observere en annen elev inne i en klasse. Dette blir avlyst på grunn av et stort skolearrangement denne dagen. Hatleskog setter seg på lærerrommet med ryggen mot fjorden. Hun har litt ledig tid før båten går tilbake. Det er denne tiden hun pleier å bruke til å skrive e-poster, ordne med avtaler og annet papirarbeid hun kan ta med seg. I dag blir det arbeidet avbrutt av et spontant møte med en lærer som ønsker råd om oppfølging av en elev.

*

På vei hjemover fra Tau til Jørpeland i Strand kommune ser vi røyk stige opp fra Stålverket. I glansdagene hadde Norges første elektro-stålverk 1150 ansatte. Nå er det 75 arbeidere der.

Noen forklaringshypoteser går igjen om industrikommunen Strands problemer med psykisk uhelse og rus. Generasjonsproblematikk og belastede familier over generasjoner er én av dem. Kommunens rusmiddelpolitiske handlingsplan viser til at rusforsker Sverre Nesvåg sammenligner Strand med gamle industrisamfunn som Sauda og Odda, som også har store utfordringer på rusfeltet.

Kommunen har lenge vært klar over utfordringene innenfor psykisk helse og rus, og de har tatt bevisste valg for å gjøre noe med problemene. De har ROP-team (oppsøkende behandlingsteam), lavterskel helsehus, ruskoordinator og lavterskel arbeids- og aktivitetstilbud.

Og de har ansatt en kommunepsykolog.

DEN NYE KOMMUNEPSYKOLOGEN Katrine Amdal Torgersen (49) har jobbet med saker i Strand kommune siden 2000, først i PPT, så i BUP. Fra 2016 har hun jobbet som kommunepsykolog.

Rett nedenfor Fjelltun skole på Jørpeland ligger Familiens hus. Her er helsestasjon, forebyggende avdeling og Frisklivssentralen. De er til sammen rundt 25 ansatte. Kommunepsykolog Katrine Amdal Torgersen har kontor ved siden av Frisklivssentralen. 49-åringen ble ansatt i 2016, men har jobbet i kommunen siden 2000, først i PPT, så i BUPs satellitt-kontor på Jørpeland. Nå skal hun drive med lavterskelbehandling for innbyggere med milde symptomer i alle aldre i 70 prosent av stillingen, resten av tiden skal hun bruke på systemarbeid.

– Så du kan si det er veldig travelt her, ja. I fjor hadde jeg nok godt over hundre personer jeg prøvde å følge opp.

Innen 2020 skal alle kommuner i Norge tilby psykologkompetanse, har Stortinget vedtatt. I 2018 er det ifølge SINTEF ansatt over 500 psykologer i de kommunale helse- og omsorgstjenestene.

Psykologforeningens visepresident for fag- og profesjonspolitikk Heidi Tessand sa i mai i fjor at å begynne som kommunepsykolog kunne være som å navigere i et landskap der man verken har terreng eller kart for hånden. Kommunene står fritt til å definere hvilken form for psykologkompetanse de ønsker seg. «Kommunepsykologen» er i støpeskjeen.

Kommunepsykologen i Strand samarbeider med familierapeutene på Familiens hus, de treffer vi i gangen. Eva Vestfoss Hansen og Tove Langvik forteller at de nå følger opp rundt 40 familier hver.

Da de drakk morgenkaffe på Familiens hus i dag, snakket de om noe de har lagt merke til i det siste.

– Det er noe vi syns er snodig. BUP ser ut til å avvise mer enn før. Det er noen som ikke får hjelp. Det er et hull i systemet et sted, sier Torgersen.

Hun forteller at hun av mangel på kapasitet har måttet si nei til en pasient der psykologen i BUP beskriver at personen er ferdig behandlet hos psykolog.

Dette er et poeng som også Sturla Helland i Forum for psykologer i kommunen hører fra flere steder i landet.

– Spørsmålet er ikke bare hvem som skal behandle, men også hva som er ferdigbehandlet, sier han.

Kommunepsykologen i Strand sier det slik:

– Personen er jo ikke ferdig behandlet hvis de henviser fra psykolog til psykolog. Så forsvinner pasienten ut, for jeg må dessverre si nei. Sier jeg ja til å behandle denne pasienten, må jeg si nei til de som dropper inn rett fra friminuttet på skolen, de jeg egentlig skal følge opp, slik at de ikke ender opp i spesialisthelsetjenesten seinere.

Sturla Helland i Forum for psykologer i kommunen har i flere omganger stilt spørsmålet «Hvem skal behandle?» i tidsskriftet Psykologi i kommunen de siste årene. Han er også kritisk til Norsk psykologforenings vektlegging av forebygging:

– Når individuell behandling blir for dyrt for samfunnet, får man en klokkertro på forebygging. Da må Psykologforeningen tute med de ulvene som hyler. Hvis alle psykologer skal drive med forebygging, må det bety at det blir andre faggrupper som skal drive med behandling. Har vi tenkt over det?

Psykologforeningen har i disse dager publisert råd og tips på nettet til kommunepsykologer. Blant annet dette: «Du kan gjerne vektlegge at det er viktig med systemarbeid, og at det ikke bør være for ensidig fokus på individuell samtaleterapi.»

SAMARBEID PÅ FAMILIENS HUS Kommunepsykologen samarbeider med familierapeut Tove Langvik. På kontoret ved siden av sitter Liv Margunn Ravnås i Frisklivssentralen.

På kontoret sitt på Familiens hus på Jørpeland forteller Katrine Amdal Torgersen at hun veileder, ute på skolene, for eksempel. Men hun har gitt beskjed til kommunen om at hun vil ha en god del samtaleterapi.

– Jeg er kliniker.

Til kommunepsykologen i Strand skal folk komme rett fra gata, uten en utredning fra andrelinjetjenesten i lomma.

– Men der har jeg løst litt på kravene. Du må få lov å ha fått diagnosen ADHD for ti år siden og samtidig ha en angstproblematikk nå, ti år etter at diagnosen ble satt, for eksempel.

– Og her kan innbyggerne i Strand droppe rett inn?

– Nei. Da blir det veldig stort tilfang. Jeg må si nei til mange. Det er jo en kommune som alltid har hatt høye prosenter inn i psykiatrien. Jeg vet ikke om det handler om at det har vært for lite lavterskeltilbud utbygd i kommunen, eller hva det kan være.

Kommunepsykolog Torgersen ser et mønster i oppfølgingen, eller mangel på oppfølging, av en del som trenger hjelp: Barn med det hun omtaler som soleklare diagnoser, som er enkle å kategorisere, som autisme eller Asperger, de blir utredet i BUP og får god oppfølging av PPT. Barn med en tilknytningsforstyrrelse, som har emosjonelle vansker eller relasjonelle vansker, de faller mellom alle stoler.

– De er jo vanskelige å behandle, eller ta seg av, i utgangspunktet. Og hvis BUP på grunn av pakkeforløp og kategorisering ikke kan tilby disse behandling, og kommunene ikke er nok utbygd slik at de får behandling i kommunen, da kan det være at de ikke blir behandlet. Kanskje de ender opp hos Arvid? undrer kommunepsykolog Torgersen.

Vi ringer Arvid.

Han er privatpraktiserende psykolog med driftstilskudd på Jørpeland.

– Det stemmer, noen av de pasientene Katrine snakker om, ender nok opp hos meg, sier Arvid Voster.

Han har undret seg over dette i det siste, sier han:

– Driver ikke BUP med behandling lenger? Hvem skal da behandle?

*

Tre minutter fra Familiens hus på Jørpeland har PPT sitt kontor. Her treffer vi Kjersti Hatleskog igjen.

PPT ligger til høyre i andreetasjen i bygningen i Rådhusgata, BUPs filial til venstre.

PP-psykologen har hatt det travelt i det siste. Hjemme på garden gikk plutselig noen av sauene i gang med lamming.

Siden Finnøy-utflukten har hun vært på skoler både på Jørpeland, Tau og i Hjelmeland.

– Jeg får lov å være i livet til mange barn over lang tid. Det er meningsfylt å bli kjent med barn og foreldre og gi hjelp over mange år dersom det er behov for det.

Hun er ikke så interessert i diskusjonen om hvem som skal drive behandling, og hvem som ikke skal gjøre det.

– Men det hadde vært fint om vi ble enige om hvem som skal hjelpe.

LANG VEI HJEM Kjersti Hatleskog på kaien på Judaberg. Nå går turen tilbake til kontoret på Jørpeland, før hun drar hjem til sauene på garden i Fossmark i Lysefjorden, fire mil unna.